

ACTUALITATEA LUI ION LUCA CARAGIALE

Permanența și mai ales actualitatea prozei și teatrului lui I.L. Caragiale se prezintă sub două aspecte: estetic și social-moral. O componentă distinctă a scrisului marelui dramaturg este clasicismul, unele norme estetice ale acestui vechi și important curent literar-artistic european fiind evidente cu precădere în conceperea schițelor, al căror maestru neegalat rămâne și astăzi. Caragiale ar fi exclamat la un moment dat: „Sunt vechi, domnule, sunt vechi“. Estetica clasicismului era potrivită structurii lui mentale și sufletești.

Eugen Lovinescu formulase controversata teorie a mutației valorilor estetice, potrivit căreia operele literare devin caduce odată cu trecerea timpului, deoarece realitățile sociale și morale se schimbă neîntrerupt. Se știe că prostii și ticăloșii mor, dar prostia și ticăloșia nu au moarte, afectând viața socială și destinul fiecărui individ. Năravurile, pasiunile politice care marcau societatea românească urbană din vremea lui Caragiale se regăsesc și în lumea de astăzi, dar prostiei, mitocăniei, demagogiei politice, șmecheriei balcanice din vremea scriitorului li s-au adăugat în veacul trecut multele și odioasele crime politice, iar în ultimele decenii, hoția și corupția, devenite endemice pe meleagurile noastre mioritice. Un ministru iese din pușcărie, altul intră. Aceștia n-au frică nici de lege, nici de Judecata de Apoi. Scriitorul francez Paul Morand, prin căsătoria cu prințesa Șuțu, a cunoscut bine realitățile românești din anii interbelici, ajungând la părerea că România este o țară tristă, plină de umor.

Cu umor i-a privit Caragiale pe mulți dintre concetățenii săi, dar a recurs la ironie și la sarcasm pentru a înfățișa comicul situațiilor și tipurilor umane din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea, îndeosebi din București, încrezător în vechiul adagiu latin „Ridendo castigat mores“.

Într-o conferință intitulată „Problema râsului și umorul românesc“, George Topârceanu considera că umorul nostru este senin și cumpătat, spre deosebire de gravitatea umorului anglo-saxon, de spiritualitatea umorului francez și de umorul german, greoi și exuberant. Topârceanu avea în vedere, în primul rând, umorul țărănesc din tradițiile folclorice.

Umorele și comicul sunt două categorii estetice înrudite, fiecare având însă și proprietăți distincte. Trăsnea din „Amintirile“ lui Creangă, Cănuță, om sucit al lui Caragiale nu sunt ipocriți, nu vor să pară altceva decât ceea ce sunt în realitate, deci nu prezintă contrastul între aparența pozitivă și esența negativă. Ei sunt o sursă de umor, provoacă râsul, dar hazul nostru este însoțit

de un sentiment de empatie față de astfel de personaje, deoarece înțelegem că ele au limite firesc umane și nu sunt ipocrite.

Însă Coriolan Drăgănescu din schița „Tempora“, „pedagogul de școală nouă“ Mariu Chicoș Rostogan, „madam Popescu“, mama lui Ionel din „Vizită“, vor să pară altceva decât ceea ce sunt în realitate și stârnesc râsul, un râs însoțit de sentimente de dispreț, de dezaprobare. Personajele sunt comice.

Ion Luca Caragiale aparținea unei familii înzestrate cu vocația râsului. Unchii lui, Iorgu și Costache, au fost autori de comedii și actori, făcând parte din rândul pionierilor teatrului și dramaturgiei în limba română, iar fiul, Mateiu, a cultivat cu mult rafinament artistic sarcasmul. Întruchipare a sociabilității și oralității urbane, dotat cu o prodigioasă inteligență, I.L. Caragiale a creat comical ca nimeni altul în literatura română. Pătrunzătorul său spirit de observație s-a aplecat asupra realităților social-politice românești ale vremii în care a trăit, asupra sufletului omenesc. În scrisul său, autodidactul Caragiale a urmat un făgaș care avea multe afinități cu normele esteticii clasice: claritatea, concizia și precizia. Fiica scriitorului, Ecaterina Logadi, a reținut faptul că tatălui ei nu-i plăceau piesele de teatru în care comical alterna cu duioșii sentimentale, prețuind în artă logica strânsă, armonia și simetria. Caragiale ar fi exclamat: „E păcat să-mi strici cheful după ce m-ai făcut să râd“. Ținea, așadar, la principiul clasic al purității speciilor literare și al categoriilor estetice. Decorul în care apar personajele trebuia să fie condensat, esențial, ca pe el să se profileze puternic eroul, ceea ce ne trimite la abstractul sugerat de pânza albă de pe peretele din spatele scenei la spectacolele cu tragediile lui Sofocle. Claritatea exprimării era o cerință artistică foarte mult prețuită și tot Ecaterina Logadi își amintește de vorbele marelui stilist: „Trebuie să vorbești pe limba timpului dacă vrei să fi înțeles. Trebuie să te priceapă și o babă ramolită“.

Dar Caragiale nu era numai inteligență, nu se reducea la ipostaza zeiței Atena, născută din capul lui Zeus, el avea și o bogată viață afectivă, o sensibilitate pe care și le ascundea sub vălul volubilității dialogului și al capcanelor comicului. Retragerea din aspra și obositoare viață a Cetății, introvertirea prin regăsirea reculegerii în singurătate, regenerarea sufletească își aveau în muzică un generos acompaniament și un stimulant moral. Creator în literatură, Caragiale era un consumator de muzică, pe care o considera superioară artei cuvântului. Efortul de obiectivare prin scrierea comedii și a schițelor își afla în scufundarea în armoniile muzicale reversul subiectivității, intimitatea deconectantă, fortificarea morală.

Luca, fiul scriitorului, a reținut trăirea intensă a impresiilor muzicale de către marele dramaturg: „Când asculta muzică, obrazul lui, expresiv și veșnic mișcător, se imobiliza într-o expresie luminoasă și ochii îi sclipeau de lacrimi“.

Receptând viața ca pe un spectacol, Ion Luca Caragiale însuși era un spectacol, prin darul imitației și al punerii în scenă, așa cum se desprinde și din paginile memorialistice ale celor care au trăit în cercul lui de prieteni și cunoscuți.

În cafenele și în berării, pe stradă, în piață și în tren, era atras de diversitatea oamenilor, dornic de a-i auzi vorbind, gesticulând, făcând mare haz de ei. D.I. Suchianu își amintește de o întreagă noapte în care Caragiale a chibățat la o partidă de table, întărâtându-l pe unul dintre jucători, un grec, să spună în zece feluri diferite propoziția „Lasama domnu cu irunia!“ Alteori își ascundea identitatea, dându-se în târg drept vânzător de vite sau cărnățar, pentru a intra în vorbă cu precupeții, îi provoca la gâlceavă, dornic de a-i auzi vorbind. Îi făcea plăcere să imite glasurile, gesturile bulgarilor, grecilor, turcilor, ardelenilor, moldovenilor. Prezența lui în cercurile de cunoscuți provoca amuțirea celor de față, Caragiale întreținând spectacolul reprezentării dramatice prin intonații de o mare diversitate, prin gesturi și ironii.

Alexandru Vlahuță, prieten apropiat și de durată al dramaturgului, îl considera pe acesta cel mai comunicativ dintre oamenii mari pe care i-a dat poporul român. C. Rădulescu-Motru a consemnat o împrejurare în care Caragiale i s-a dezvăluit ca un exponent al vieții expresive. Într-o zi frumoasă de primăvară, plimbându-se pe Șoseaua Kiseleff, cei doi s-au așezat pe o bancă. Caragiale s-a ridicat brusc în picioare, și-a pus palma mâinii drepte la ceafă, s-a uitat la soare și cu cealaltă mână pe coapsă a început să joace. Pentru început, făcea pași mărunți de bătută, apoi din ce în ce mai repede, însoții de chiote scurte și sacadate. Se rotea câteva minute în jurul filozofului, de parcă ar fi fost cuprins de halucinații. Rădulescu-Motru a interpretat acest minispectacol dat de Caragiale ca o exprimare a gândului că nu-l preocupa eternul vieții, ci momentul ei dinamic.

Impostura, demagogia și mai ales prostia erau tare ale micii burghezii bucureștene, ale funcționarilor, negustorilor, gazetarilor etc. Aceste excrescențe morale erau văzute de Caragiale ca manifestări ale „formelor fără fond“, așa cum le-a denumit Titu Maiorescu, ale instituțiilor importate din Occident (parlament, constituție, școală, academie, jurnalism, administrație de stat etc.), fără ca acestea să aibă un conținut de valoare. Octavian Goga a observat că prostia constatată la concetățenii săi îi provoca lui Caragiale dureri fizice: „Fruntea i se întuneca, buzele i se împreunau într-o linie de dezgust și de silă nemărginită“. Din galeria de portrete ale bucureștenilor „par excellence“, reprezentate de Lache, Mache, Tache, Sache, Ionescu, Popescu etc., se desprinde Mitică, figura emblematică a balcanismului. Pompiliu Constantinescu a desprins trăsăturile acestui personaj caragialian într-un portret care amintește de „caracterele“ lui La Bruyère: „Ce este Mitică și miticismul? Este o categorie morală a micului burghez din Capitală. Mitică este deșteptul național prin excelență, spiritul superficial care se pricepe în orice domeniu: în finanțe, în artă, în politică, emitând opinii, toate foarte categorice, chiar când sunt numai șugubețe. Mitică este sociabil prin definiție, căci își debitează verva între amici, la cafenele și berării, entuziasmat de câteva pahare și incitat de întreruperi și replici adverse, este familiar cu toată lumea și demn când îl atinge în amorul lui propriu. Mitică pornește o revoluție la bodegă și devine sceptic până la colțul străzii, este emancipat între prietenii pe care ține să-i epateze și îmbâcsit de

prejudecăți, timorat, umil, laș și conformist până la anularea oricărei umbre de personalitate, în cea mai mică inițiativă spre faptă, în cea mai nevinovată ciocnire cu realitatea. Flecar până la manie, iubitor de farse până la puerilitate, tembel până la sațietate, abil în lucrurile mărunte, dușman al servibilității, dar amator al favoritismului, cu profit personal. Mitică este un mic egoist care vrea să trăiască în turmă și cât mai comod“.

Acest Mitică apare în diferite ipostaze în schițe precum „Două loturi“, „Telegrame“, „O lacună“, „1 aprilie“, „Diplomație“, „Amici“, „Repausul dominical“, „C.F.R.“, „Monopol“. Ecaterina Logadi vine și cu informația că Mitică i-a fost inspirat lui Caragiale de un prieten din Sinaia care era proprietarul magazinului „Matheescu, coloniale & delicatose“, de la acesta ar fi cules multe dintre *miticismele* pe care le-a publicat. Tot în Sinaia se împrietenise și cu zarzavagioaica Țica, cu care „filosofa“, foarte atent la felul ei de a vorbi. Interesul scriitorului pentru individualizare prin limbă a personajelor ține de estetica realismului, deosebindu-se de distincția neutră, fără coloratură expresivă, din stilul clasic. Fiica scriitorului mai vine și cu lămurirea că modelul lui Bùbico, din schița cu același nume, ar fi fost un cățel răsfățat al proprietarului casei de pe strada Rotari, unde a locuit un timp, cu chirie, familia scriitorului.

În toamna anului 1881, Caragiale și-a început activitatea de revizor școlar în județele Neamț și Suceava și a continuat-o, din februarie 1882 până în vara anului 1884, în județele Argeș și Vâlcea. A cunoscut bine școala românească, pe care a evocat-o în schițe precum „Lanțul slăbiciunilor“, „Școala română“, „Emulațiune“, „Dascăl prost“, „Premiul întâi“, „Bacalaureat“, „Un pedagog de școală nouă“ etc. Un personaj memorabil este profesorul Mariu Chicoș Rostogan, promotor al „metodei intuikive“ în dialogul cu elevii și evocat în grupul de schițe sub titlul „Un pedagog de școală nouă“. Istoria literară, valorificând informațiile oferite de câțiva ploieșteni, îndeosebi de profesorul de liceu G. Zagoriș, a identificat modelul real al lui Mariu Chicoș Rostogan. E vorba de profesorul de limbă germană, transilvănean, Constantin Sachellario, de la Școala Domnească nr. 1 din Ploiești.

Poetul umorist D. Teleor, prieten al lui Caragiale, a publicat în *Moftul român* din 21 iulie 1901 monologul în versuri „Pedagog absolut“, din care reproducem câteva strofe:

„Înainte dumneavoastră,
Eu, mă rog, dacoromanul,
Să mă recomand cer voie:
Mariu Chicoș Rostoganul!

Ghe la Blaj – oraș ghi frunche –
Am pornit pe două roatce:
În teologie primul,
Absolut pe cât se poatce.

Fără să-mi aduc elojuri,
Încă din copchilărie,
Șpețial am fost și tare
Numai în pedăgojie.

Șepche ani am stat la studii
Ca să capăt, no! lumină,
Și-am ieșit pe lângă altche
Tare-n greacă și-n latină.

Ca prifesăr zi și noapche,
Mă silesc ca să dau roadghe,
Mă-nvârtchesc numa-n zisteme,
Mă-nvârtchesc numa-n metoadghe.

La doi inși mă-nchin zi, noapte,
Pedagog și bun roman,
Doi îmi sunt mai draji pe lume:
Pestalozzi și Trăian.“

Caragiale a mai creat și tipul moftangiului. Cuvântul „mof“ a fost împrumutat din limba turcă și înseamnă „fleac“. Din familia acestui cuvânt este și termenul „mofțangiu“, format prin derivare cu sufixul de origine turcă „giu“. Mofțangiu e tipul bucureșteanului, produs al levantinismului, nesian, flecar. Statutul social și moral al mofțangiului, cu metehnele lui, îl definește Caragiale într-un fel de portret caracterologic în schița „Mofțangii“ („Rromânul“, „Rromânca“, „Savantul“).

În 1873, tânărul Caragiale se afirma ca jurnalist, scoțând prima sa revistă umoristică, *Ghimpele*; în 1877 a început să tipărească un alt periodic umoristic, *Claponul*, urmat de *Calendarul claponului* în 1878. În aceste reviste a publicat foiletoane umoristice, printre care „Cronica fantastică“ și „Zig-Zag“.

Scriitorul a scos, începând cu 24 ianuarie 1893, într-o primă serie de treizeci de numere, revista satirică *Mofțul român*, urmată de o serie nouă de paisprezece numere, din 1901, iar din 1902, suplimentul *Calendarul Mofțului român*. Revista *Mofțul român* avea un subtitlu care îl ironiza pe savantul B.P. Hasdeu: „Revistă spiritistă națională, organ bi-ebdomadar pentru răspândirea științelor oculte în Dacia Traiană“. Acesta, după moartea fiicei sale Iulia, la vârsta de nouăsprezece ani, o fată foarte înzestrată intelectual, copleșit de pierderea suferită, a trecut la practici spiritiste.

Schițele satirice ridiculizau licheaua în diferitele ei ipostaze: stupiditatea, vidul de idei („O lacună“), vanitatea politică („Amicul X“, „Atmosferă încărcată“, „Tempora“), mitocănia din așa-zisa „înaltă societate“ bucureșteană („Five o'clock“, „High-life“), veleitățile oficialităților din măruntele orașe de provincie de a face din târgușorul lor o urbe de mare importanță („O zi solemnă“, „25 de minute...“), grotescul patimii politicianiste („Telegram“) etc. Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu constatau în *Dialogurile* lor că în opera lui Caragiale întâlnim lichele, dar nu ticăloși. În vremea lui Caragiale băntuiau lichelele din mediul urban, „forme fără fond“ importate din Occident, ca în secolul XX și în ultimele decenii să-și facă de cap ticăloșii. Garabet Ibrăileanu îl considera pe Caragiale „cel mai mare creator de viață din întreaga noastră literatură“, scriitorul care făcea „conurență stării civile“ prin galeria de personaje vii și pregnante pe care le-a zămislit.

Caragiale ne-a dezvăluit câteva secrete ale procesului de elaborare a personajelor sale literare: „Eroii mă persecută... Forfotesc în mintea mea... Vorbesc... Le văz gesturile; le aud cuvintele. Dar nu știu exact nici ce spun, nici ce vor face și pe urmă m-apuc să scriu și-i las să-și spună singuri păsul“. Dar, mai întâi, scriitorul trebuia să găsească numele cel mai potrivit pentru personajele sale. El a dovedit un deosebit rafinament artistic, sugerând comicul prin nume, prin structura lor fonetică, nu numai prin conținutul noțional. Comicul

de limbaj este cea mai importantă sursă a comicului în opera lui Caragiale. Incultura, impostura, „formele fără fond“, demagogia sunt vizate satiric nu numai prin fapte, ci și prin felul cum vorbesc personajele, prin gesturile, prin ticurile lor. Înzestrat cu o impresionantă memorie auditivă, atât de necesară unui meloman, Caragiale reținea fonetismele regionale – „roskim“, „cafină“, „gios“ –, schimba sunetele din structura cuvântului, îndeosebi la neologisme, mai greu de reținut de către cei cu o cultură superficială – „conțepist“, „revoluție“, „document“ –, folosea metateza – „ceferticat“.

Numeroase sunt șabloanele vorbirii care atrag atenția asupra confuziei gândurilor, lipsei de idei – „mă-nțelegi“, „care va să zică“ –, contaminările sintactice – „nu poți pentru ca să știi“ etc. Ne oprim, pentru exemplificare, la prima replică din „Art. 214“, în care textul este dialogat, dramatizarea fiind frecvent folosită în schițele lui Caragiale. O femeie, mahalagioaică după îmbrăcăminte, vorbire și gesturi, intră, însoțită de un tânăr, în biroul unui avocat.

„Cocoana: Las' că-i spui eu tot lu' domnu avucatu. (Înaintează spre biurou.) Bonjour... Mă recomand Tarsița Popeasca, văduva lu' priotul Sava de la Caimata, care a dărâmat-o Pache, când a făcut bulivardu ăl nou, și fiu-meu Lae Popescu.“ Vorbirea acestui personaj trădează apartenența la mahalaua bucureșteană: înlocuirea unui sunet din cuvânt cu un altul: „avucatu“, „priotul“, „bulivardu“; elidarea unui sunet din cuvânt: „lu“; eliminarea articolului hotărât la substantive: „domnu“; absența prepoziției „pe“ pentru pronumele relativ în acuzativ; ambiguitatea înțelesului propoziției atributive: „care a dărâmat-o Pache“; jargonul: „Bonjour“; prenume de la periferia orașului: Tarsița, Lae; articularea numelui propriu „Popeasca“, așa cum o menționau în discuțiile lor „suratele“ din mahala, etc.

Meticulozitatea artistică cu care își „peria“ textul literar îl apropia pe Caragiale de G. Flaubert; aceeași străduință pentru cizelarea expresiei până la forma desăvârșită i-a adus și supranumele de Benvenuto Cellini al literaturii române.

Grija maximă pentru punctuație era un calvar pentru tipografi, scriitorul cerând și câte douăzeci de corecturi la același text, ceea ce i-a adus și porecla de Moș Virgulă. Multe schițe sunt concepute sub forma dramatizată a scenei, dar scriitorul a apelat și la alte formule stilistice: telegrama, reportajul, scrisoarea, procesul-verbal etc.

Tudor Vianu remarcă în scrisul lui I.L. Caragiale un stil simpatetic, nu expozitiv, deoarece ideile și sentimentele nu se dezvăluie din perspectiva autorului, ci a personajelor. Stilul simpatetic și cel indirect liber, oralitatea urbană sunt căile prin care Caragiale realizează „prezentarea directă a omului“.

Gazetarul George Ranetti a publicat în 1901, în revista *Zeflemeaua*, o cronică literară elogioasă cu prilejul apariției volumului *Momente*, cronică din care decupăm un calambur devenit faimos: „Nu *Momente*, maestre, ci *Monumente* trebuia să botezi admirabilul volum, căci fiecare din paginile lui e un monument de spirit, de observație, de spirit sadea, de perfecțiune artistică“.

Vasile LUNGU

CUPRINS

MOMENTE DIN „SCHIȚE UȘOARE“ (1896)

UN PEDAGOG DE ȘCOALĂ NOUĂ..... 9

MOMENTE (1901)

LA HANUL LUI MÂNJOALĂ	23
CĂNUȚĂ, OM SUCIT	32
DOUĂ LOTURI.....	41
URGENT... ..	57
D-L GOE.....	63
VIZITĂ... ..	69
PETIȚIUNE... ..	74
LANȚUL SLĂBICIUNILOR	80
FIVE O'CLOCK.....	85
HIGH-LIFE	90
TELEGRAME.....	95
CĂLDURĂ MARE	104
BÛBICO.....	109

MOMENTE ȘI SCHIȚE

MITICĂ.....117

DIN „SCHIȚE NOUĂ“ (1910)

DUMINICA TOMII.....	125
MONOPOL.....	130
O CRONICĂ DE CRĂCIUN... ..	136
ANTOLOGIE... ..	145
GREU, DE AZI PE MÂINE... SAU UNCHIUL ȘI NEPOTUL	151

METEAHNĂ...	157
IDENTITATE...	161
AȘA SĂ MOR!	166
RÉPAUSUL DOMINICAL	171
ȚAL!	177
O CONFERENȚĂ	184

DIN PERIODICE (1893-1909)

MOFTUL ROMÂN	193
BROAȘTE... DESTULE. Nuvelă pesimistă	196
LACHE ȘI MACHE. Nuvelă	199
MOFTANGII (RROMÂNUL. RROMÂNCA. SAVANTUL)	203
SUCESUL „MOFTULUI ROMÂN“	210
LA POȘTĂ	211
POVEȘTE DE CONTRABANDĂ	212
ACCIDENT PARLAMENTAR	217
JUSTIȚIA ROMÂNĂ. SECȚIA CORECȚIONALĂ	219
HIGH-LIFE	222
LOGICA BAROULUI	224
ÎN TREN ACCELERAT. Anecdotală realistă	226
POLITICĂ	228
NEDESCIFRABIL	231
ARENDAȘUL ROMÂN	232
PORUNCĂ DOMNEASCĂ	234
CUM SĂ ÎNȚELEG ȚĂRANII	236
TARDIVITATE	237
ȘAH ȘI MAT!	238
AUTORITATE	242
CRONICA DE JOI	247
CUM SE NAȘTE O REVISTĂ?	251
KARKALEKÍ	255
PARADOXAL	258
O BLANĂ RARĂ	260
GAZOMETRU. [IDILĂ]	264
POLITICĂ ȘI DELICATEȚE	266

JERTFE PATRIOTICE	271
ISTORIA SE REPETĂ	275
SLĂBICIUNE.....	278
INTELECTUALII.....	282
DESPRE COMETĂ. Prelegere populară.....	285
ACCELERAT NO. 17	292
„NAȚIUNEA ROMÂNĂ“	297
LEAC DE CRIZĂ	302
CUM DEVINE CINEVA REVOLUȚIONAR ȘI OM POLITIC...?.....	307
LA PAȘTI	312
EMULAȚIUNE.....	318
DASCĂL PROST	323
PREMIUL ÎNTĂI. O reminiscență din tinerețele pedagogului	328
CUM STĂM.....	334
BACALAUREAT	339
DEZIDERATE LEGITIME.....	343
CAM TÂRZIU.. ..	347
EDUCAȚIUNEA SENTIMENTALĂ LA VITE	352
POLITICĂ ÎNALTĂ.....	354
„ROMÂNII VERZI“	356
TATĂL NOSTRU	361
MOȘII (Tablă de materii).....	363
TOT MITICĂ.....	365
LUNĂ DE MIERE	374
CELE TREI ZEIȚE. Poemă pedagogică	381
ÎNFIORĂTOAREA ȘI ÎNGROZITOAREA ȘI ORIBILA DRAMĂ DIN STR. URANUS.....	383
LA PELEȘ.....	385
INFAMIE.....	387
INIȚIATIVA.....	391
<i>Cronologie</i>	395
ACTUALITATEA LUI ION LUCA CARAGIALE. Postfață de Vasile Lungu.....	407